

Zakończono inwentaryzację krajoznawczą miasta Zgorzelec (1987)

Drugą z kolei jednostką terytorialną, którą objęto inwentaryzacją krajoznawczą, było miasto Zgorzelec (12.12.), liczące dzisiaj około 35 tysięcy mieszkańców. Posiada ono długą historię. W X wieku istniał na lewym brzegu Nysy Łużyckiej gród o nazwie Drewnów. Ponieważ sama nazwa wskazuje, że budowle były tutaj drewniane, nic więc dziwnego, iż pewnego dnia spłonął i stąd kolejna nazwa – Zgorzelice. Osada powstała przy grodzie otrzymała w roku 1215 prawa miejskie. Na koniec XIII wieku datuje się ekspansja miasta na prawym brzegu rzeki. W roku 1945 ten wielki organizm miejski, jakim było Görlitz, został podzielony na dwie części. Większa część po lewej stronie Nysy Łużyckiej należy obecnie do NRD, a niewielkie przedmieście po prawej stronie to właśnie Zgorzelec.

Budynek mieszczący klub Garnizonowy w Zgorzelcu. Foto: Krzysztof Tęcza

Miasto nie posiada zbyt dużo zabytków architektury, jednak kilka z nich warto poznać. Najbardziej reprezentacyjny jest budynek Miejskiego Domu Kultury, wzniesiony w latach 1898-1902, z przeznaczeniem na muzeum. Jest to gmach przykryty kopułą z blachy miedzianej. Ten wspaniały obiekt, z portykiem wspartym na kolumnach a zwieńczonym tympanonem, w którym znajduje się płaskorzeźba z umieszczonym pośrodku orłem piastowskim, posiada przepiękne płaskorzeźby ukazujące niesamowity kunszt ich wykonawcy a przedstawiające różne zawody. Na ścianie frontowej umieszczono dwie rzeźby symbolizujące Wojnę i Pokój, a w środku na schodach parę lwów naturalnej wielkości. Tutaj też znajduje się tablica pamiątkowa informująca o tym, że 6 lipca 1950 roku podpisano w tym budynku Układ między PRL a NRD o wytyczeniu „ustalonej i istniejącej nienaruszalnej Granicy Pokoju i Przyjaźni na Odrze i Nysie Łużyckiej”.

Za budynkiem MDK znajduje się amfiteatr zbudowany w roku 1968, zaprojektowany na 3000 miejsc. Wszystko to tonie w zieleni, gdyż usytuowane jest na terenie parku Odrodzonego Wojska Polskiego, gdzie spędza wolne chwile wielu mieszkańców miasta. Oprócz zieleni znajdują się tutaj zbiorniki wodne, sztuczne i naturalne, po których pływają łabędzie i kaczki. Inny park, usytuowany na Ujeździe, również przylega do Nysy Łużyckiej. Rosną w nim między innymi trzy dęby będące pomnikami przyrody, o ponad 3 metrach obwodu. Niestety, jeden złamał się i nic mu już nie może pomóc.

Kolejnym zabytkiem architektury jest stary, bo z roku 1730 dwór (ulica Francuska 41), o którym wiadomo tylko tyle, iż prawdopodobnie był swego czasu własnością człowieka pełniącego funkcję tajnego radcy miasta Görlitz. Ten dwukondygnacyjny budynek z zegarem słonecznym oraz kamiennym podjazdem, poddany będzie pracom remontowym.

Następny dawny dwór, usytuowany przy ulicy Dzierżyńskiego 96, to budynek z kamiennym portalem, w którym znajduje się data 1722 oraz korona.

Budynek na Ujeździe w Zgorzelcu. Foto: Krzysztof Tęcza

Większość budynków mieszkalnych Zgorzelca powstała w XIX i XX wieku, toteż ich formy architektoniczne, czy ozdoby tynkowe, są bardzo podobne. Tworzą one skupiska, m. in. przy ulicach Dzierżyńskiego, Nowotki, Łużyckiej, Warszawskiej, Langiewicza. Niemniej kilka z nich wyróżnia się w sposób widoczny. I tak na ul. Dzierżyńskiego 12 znajduje się budynek z XVI wieku, w którym w latach 1590-1610 mieszkał i pracował szewc-filozof Jakub Böhme. W swoim czasie był on znany z przeżycia nawiedzeń, po których tworzył wiele dzieł budzących liczne dyskusje i polemiki. Grób tego człowieka mieści się w Görlitz, a u nas jedyną po nim pamiątką jest tablica umieszczona na wyżej wymienionym budynku.

Przy ul. Warszawskiej 2 budzi podziw czterokondygnacyjny budynek ze zdobnym szczytem, o zdobieniach tynkowych na motywach roślinnych i oknem-rozetą oraz maszkaronami.

Przy ul. Langiewicza 7 stoi obiekt z lat 1911-1912 ze wspianą ozdobą tynkową przedstawiającą dziecko na koniu, dziecko z pszczołą i gąsienicą. Pod nr 13, przy tej samej ulicy umieszczona jest nad wejściem tarcza herbowa, na której jest m.in. wiązanka złożona z trzech kłosów zboża i umieszczonych po obu stronach dwóch sercach na łodygach.

W budynku miejskiej Biblioteki Publicznej (ul. Bohaterów getta 1), zbudowanym w roku 1902, zachwyty wywołuje wspianą portal mogący być ozdobą niejednego pałacu.

Na początku XX wieku zbudowano przy ul. Partyzantów 4/5 z kolorowej cegły potężny gmach, w którym dzisiaj mieszczą się Liceum Ogólnokształcące im. Braci Śniadeckich i Liceum Medyczne im. Tytusa Chałubińskiego.

W XVIII-wiecznym budynku przy ul. Wrocławskiej 4, który po remoncie wygląda jak nowo postawiony, mieszczącym dawniej wytwórnię makaronu a obecnie Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Moda”, znajduje się w piwnicy słup metalowy oraz tablica kamienna, na których umieszczone są kreski oznaczające poziomy wylewu Nysy Łużyckiej w poszczególnych latach (1523, 1692, 1695, 1804, 1958).

Jeśli chodzi o zabytki sakralne to jest ich tutaj niewiele – tylko kościoły parafialne pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela z roku 1907 i św. Bonifacego z 1929 roku. Nie są to jednak obiekty budzące specjalne zainteresowanie. Na pewno takim będzie nowy dwupoziomowy kościół pod wezwaniem św. Barbary i św. Józefa, który jest w trakcie budowy.

Bardzo liczną grupę walorów krajoznawczych tworzą tablice pamiątkowe, z których warto wyróżnić wspomnianą już, poświęconą Jakubowi Böhme (ul. Dzierżyńskiego 12); tablicę odsłoniętą w 5 rocznicę podpisania Układu między PRL a NRD (MDK); odsłoniętą 13 XII 1981 r. w setną rocznicę urodzin pioniera turystyki dr Mieczysława Orłowicza (ul. Staszica 1); ku czci gen. Karola Świerczewskiego wraz z jego popiersiem (ul. K. Świerczewskiego 1); oraz odsłoniętą 21 VII 1986 r. na pamiątkę XVI Centralnego Zlotu Aktywu Krajoznawczego PTTK, który zorganizowano w Zgorzelcu.

Najliczniejszą grupę walorów krajoznawczych tworzą pomniki przyrody i drzewa pomnikowe, których jest kilkadziesiąt. Najpotężniejszym okazem jest lipa drobnolistna o obwodzie 595 cm, rosnąca przed siedzibą PGR, przy ul. Henrykowskiej 5. Nieco dalej, przy ogródkach działkowych, rosną kolejne dwie lipy o obwodzie ponad 4 metry każda. Dęby reprezentowane są przez tak wspiane okazy, jak dwa bezszypułkowe rosnące przy ul. Bolesławieckiej 8, o obwodzie 572 i 402 cm, dąb przy ul. Henrykowskiej o obwodzie 440 cm, czy trzy przy ul. Powstańców Śląskich, przed Zespołem Szkół Górniczych, o obwodzie 340, 370, 380 cm.

Pomniki przyrody to nie tylko drzewa. Są również inne obiekty, takie jak przywieziony i ustawiony na Placu Świerczewskiego głaz narzutowy o obwodzie 780 i wysokości 180 cm, czy wychodnia skalna (ul. A. Struga) o wymiarach 24 metry szerokości i 15 metrów wysokości.

Na Placu Świerczewskiego zwraca uwagę jeszcze jedno drzewko, choć cieniutkie i niepozorne. Posadzone w dniu 9 V 1986 roku przez społeczność miasta Zgorzelca nosi nazwę Drzewka Pokoju, o czym informuje tablica umieszczona na leżącym obok głazie.

W Zgorzelcu znajduje się wiele pamiątek i pomników dotyczących okresu II wojny światowej oraz czasów zagospodarowywania tych ziem, kiedy to przybywali tu pierwsi osadnicy, głównie wojskowi. Wszystkie istniejące Izby Pamięci Narodowej usytuowane są w szkołach. Przykładowo Szkoła Podstawowa nr 1 posiada pamiątki po gen. Świerczewskim, dowódcy 2 Armii Wojska Polskiego, której żołnierze forsowali Nysę Łużycką i wyzwalałi te tereny. Są też gromadzone inne dokumenty, dotyczące patronów poszczególnych szkół: Janusza Korczaka, Jarosława Iwaszkiewicza, Tytusa Chałubińskiego.

Teren Zgorzelca był w czasie II wojny światowej widownią wielu zbrodni dokonywanych przez okupanta. Między innymi przy ul. Łużyckiej usytuowany był obóz jeniecki Stalag VIII A Görlitz-Moys, założony już we wrześniu 1939 roku (początkowo mieścił się on na polach pod Łagowem). Przebywali w nim: Belgowie, Francuzi, Jugosłowianie, Rosjanie, Brytyjczycy, Amerykanie, Włosi, Słowacy, Polacy. Dla uczczenia pamięci tu poległych postawiono pomnik – kolumnę z ciosanego kamienia, z symbolicznymi płomieniami i stosownym napisem. W Zespole Szkół Górniczych znajduje się Izba Pamięci Narodowej poświęcona właśnie temu obiektowi.

Najbardziej znanym miejscem związanym z wyzwaniem tych ziem jest cmentarz żołnierzy 2 Armii Wojska Polskiego usytuowany przy ul. Bohaterów 2 Armii WP. Znajduje się tutaj wiele tysięcy mogił, tych, którzy polegli w czasie walk toczonych od 16 kwietnia do 10 maja 1945 roku. Pomnik przedstawiający orła gotowego do lotu odsłonięto tu 06.05.1978 r.

Inwentaryzacja przeprowadzona w 1987 roku objęła łącznie ponad 110 obiektów, w tym: 42 budynki mieszkalne, 31 pomników przyrody i drzew pomnikowych, 15 tablic pamiątkowych, 8 Izb Pamięci Narodowej, 3 pomniki, 2 kościoły, 2 imprezy kulturalne, 2 szkoły (w tym 1 „tysiąclatkę”) oraz park, amfiteatr, dwór, halę sportową, cmentarz, Miejski Dom Kultury, obóz jeniecki, osiedle mieszkaniowe. Do dokumentacji wykonano ponad 60 zdjęć czarno-białych. Materiały zebrali i opracowali członkowie grupy inwentaryzacyjnej z Karkonoskiego Klubu Krajoznawczego, działającego przy ZW PTTK w Jeleniej Górze.

Krzysztof Tęcza